

Розділ VI. Злочини проти порядку несення бойового чергування та інших спеціальних служб

§ 1. Загальна характеристика злочинів проти порядку несення бойового чергування та інших спеціальних служб

Суспільна небезпечність цієї групи злочинів полягає у заподіянні шкоди суспільним відносинам, що регулюють порядок несення бойового чергування вартової (вахтової), караульної, прикордонної, внутрішньої служби та патрулювання. Виконання цих служб має важливе значення для підтримання в Збройних Силах України порядку та дисципліни, є важливою умовою бойової готовності військ та успішного виконання завдань, поставлених перед ними.

Порядок несення спеціальних служб регламентується відповідними законами, статутами, положеннями, інструкціями та ін.

Порушення порядку несення цих служб підриває обороноздатність і суверенітет держави, створює умови для можливих посягань на охоронювані об'єкти, що мають важливе значення для забезпечення обороноздатності країни, сприяють розкраданню військового майна та техніки, можуть створювати загрозу для життя особового складу Збройних Сил України.

До військових злочинів проти порядку несення спеціальних служб відносять: порушення статутних правил вартової служби чи патрулювання (ст. 418 КК); порушення статутних правил несення прикордонної служби (ст. 419 КК); порушення статутних правил несення бойового чергування (ст. 420 КК); порушення статутних правил внутрішньої служби (ст. 421 КК).

Диспозиції зазначених статей є бланкетними, тому при вирішенні питання про притягнення до кримінальної відповідальності необхідно встановити, приписи яких статей, пунктів, параграфів нормативних актів порушено і в чому це виражалось^[40].

§ 2. Порушення статутних правил вартової служби чи патрулювання

Стаття 418. Порушення статутних правил вартової служби чи патрулювання

1. Порухення статутних правил вартової (вахтової) служби чи патрулювання, що спричинило тяжкі наслідки, для запобігання яким призначено дану варту (вахту) чи патрулювання, —

карається обмеженням волі на строк від двох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

2. Діяння, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці, —

караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років.

Об'єктом злочину є встановлений порядок несення вартової (вахтової) служби і патрулювання, які організуються відповідно до Статуту гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України, Корабельного статуту ВМС України, а також затверджених Міністром оборони України посібників і положень, інструкцій, розпоряджень, що конкретизують статутні норми ^[41].

З об'єктивної сторони злочин характеризується: а) порушенням статутних правил вартової (вахтової) служби чи патрулювання; б) настанням тяжких наслідків; в) причинним зв'язком між ними.

Порушення зазначених правил може бути вчинено шляхом як дій, так і бездіяльності. Диспозиція цієї статті має бланкетний характер. Тому при вирішенні питання про притягнення до кримінальної відповідальності потрібно встановити, які статті, пункти, параграфи нормативних актів порушено і в чому це виражалось^[42].

Вартову службу призначено для охорони і оборони військових об'єктів, бойових прапорів та осіб, яких тримають на гауптвахті та у дисциплінарній частині. Несення вартової служби є виконанням бойового завдання ^[43].

Вахтова служба — особливий вид чергування, призначений для керування кораблем і його механізмами, спостереження за обстановкою і підтримання порядку, застосування зброї при раптовому нападі супротивника.

Патрулювання призначено для підтримання у гарнізоні порядку серед військовослужбовців на вулицях і у громадських місцях, на залізничних станціях (вокзалах), у морських (річкових) портах, аеропортах, а також у прилеглих до гарнізону населених пунктах ^[44].

Вартова служба в Збройних Силах України має своїм завданням охорону військових об'єктів, бойових прапорів, складів з військовою технікою та бойовими припасами, вибухових та радіоактивних речовин, паливно-мастильних матеріалів, осіб, які утримуються на гауптвахті та дисциплінарному батальйоні.

Вахтова служба організується на кораблях Військово-Морських Сил України і має своїм завданням охорону корабля, озброєння, а також підтримує постійну бойову готовність корабля. Порушення правил вартової (вахтової) служби може виражатися в нестеженні за станом технічних засобів охорони, транспортними засобами, відсутності контролю за зберіганням зброї та боєприпасів, справності засобів зв'язку з постами, старанним дотриманням правил зміни варти, виконанням правил заряджання та розряджання зброї при зміні вартових, у допуску до приміщення варти чи на пост сторонніх осіб, відсутності контролю за порядком у приміщенні варти та на постах. З боку часових порушення може виражатися у залишенні поста, допущенні на пост сторонніх осіб, досиланні патрона в патронник вогнепальної зброї, курінні, сну, веденні розмов із сторонніми особами тощо.

Патрулювання має своїм завданням забезпечити підтримання порядку і дисципліни серед військовослужбовців гарнізону на вулицях і в громадських місцях, на вокзалах, станціях, аеропортах. Патрулі можуть бути пішими, на конях або на транспортних засобах. Порушення правил патрулювання може виражатися в неналежному виконанні своїх обов'язків з підтримання порядку на відповідній території, невжитті відповідних заходів залежно від обстановки. Крім того, це порушення може виражатися в неправильному застосуванні зброї чи сили до затримованого.

Статутні правила вартової (вахтової) служби і патрулювання можуть бути порушені у

результаті як дій, так і бездіяльності. Диспозиція ст. 418 КК є бланкетною, тому при вирішенні питання про притягнення військовослужбовця до кримінальної відповідальності необхідно встановлювати, які саме норми Статуту гарнізонної і вартової служби Збройних Сил України і виданих наказів, розпоряджень та інструкцій порушено винною особою.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цих злочинів є тяжкі наслідки, для запобігання яким призначено дану варту (вахту) чи патрулювання. До таких наслідків слід відносити заподіяння смерті чи тілесних ушкоджень унаслідок порушення правил поведінки зі зброєю або неправильне застосування зброї, заподіяння майнової шкоди на охоронюваних об'єктах, розкрадання майна або його знищення чи пошкодження, втечу з-під варти затриманих або військовослужбовців, які утримуються на гауптвахті чи відбувають покарання в дисциплінарному батальйоні (частині).

Настання тяжких наслідків може бути інкриміновано особі за умови, що вона була зобов'язана і могла запобігти цим наслідкам, тобто наслідки повинні знаходитись у причинному зв'язку з допущеними порушеннями правил.

Під час виконання своїх обов'язків часові, патрульні повинні чітко і правильно виконувати свої обов'язки, особливо в складних ситуаціях, коли доводиться застосовувати зброю. Якщо при цьому умови застосування зброї були виконані і відповідали обстановці, то заподіяння тілесних ушкоджень і навіть смерті є законним і особа звільняється від кримінальної відповідальності. Проте іноді застосування зброї не зумовлено обстановкою. У таких випадках особа повинна відповідати за порушення правил вартової (вахтової) служби чи патрулювання. Заподіяння в таких випадках тілесних ушкоджень і навіть смерті охоплюється цією статтею за умови, що їх було спричинено через необережність. Якщо смерть або тілесні ушкодження було правомірно заподіяно хоча й умисно, але в стані необхідної оборони чи при затриманні злочинця, то відповідальність не настає. Якщо ж такі наслідки було спричинено після закінчення дій злочинця як акту помсти, розправи і не викликалися необхідністю, то вчинене має кваліфікуватися за сукупністю злочинів — порушення статутних правил вартової служби чи патрулювання та умисний злочин проти життя чи здоров'я особи.

Крім того, за сукупністю злочинів повинно кваліфікуватися викрадення вартовим майна з охоронюваного ним об'єкта (статті 418 та 410 КК). Викрадення вартовим зброї, бойових припасів, вибухових речовин з об'єкта кваліфікується за сукупністю злочинів, передбачених цією статтею, і за ст. 262 КК.

Так, військовий суд Запорізького гарнізону визнав винним і засудив за ст. 418 КК молодшого сержанта Ткача В. і рядового Краснощокова Д., які під час охорони складу з бойовими припасами викрали 28 снарядів, чим порушили ст. 100 Тимчасового статуту гарнізонної та вартової служби Збройних Сил України, спричинили шкідливі наслідки, для попередження яких призначена ця варта, тобто порушили статутні правила вартової служби. Вони також притягнені до кримінальної відповідальності за ст. 262 КК («Викрадення вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів») та визнані винними у вчиненні замаху на збут артилерійських снарядів, що передбачено ст. 263 КК^[45].

Отже, винні притягнені до кримінальної відповідальності за сукупністю злочинів, передбачених статтями 418, 262 та 263 КК.

Суб'єктивна сторона порушення статутних правил вартової служби чи патрулювання може виражатися у будь-якій формі вини. Деякі порушення можуть вчинятися лише умисно, наприклад залишення поста або допущення на пост сторонніх осіб. Інші порушення можуть бути вчинені через необережність. Це може бути сон на посту або через недостатню уважність під час вартової служби сторонні особи проникли на охоронюваний об'єкт.

Що стосується тяжких наслідків, то відносно них також можлива як умисна (прямий чи непрямий умисел), так і необережна (злочинна самовпевненість чи злочинна недбалість) форма вини.

Під час несення вартової служби чи патрулювання відповідні особи набувають значних повноважень, особливо в ситуаціях, коли вчиняється посягання на охоронюваний об'єкт або на вартового чи патруля. Ці особи озброєні вогнепальною зброєю і мають право застосовувати її при нападі на них або на охоронюваний об'єкт. В особливо складних ситуаціях можуть виникати питання про уявну оборону, коли реального суспільно небезпечного посягання не було й особа помилково припускала наявність такого посягання. Залежно від конкретних обставин у таких ситуаціях можливі різні варіанти відповідальності.

Відповідальність за заподіяну шкоду не настає у разі, коли обстановка, що склалася,

давала достатні підстави вважати, що мало місце реальне посягання і вартовий чи патрульний не усвідомлював і не міг усвідомлювати помилковості свого припущення.

Якщо він не усвідомлював і не міг усвідомлювати помилковості свого припущення, але при цьому перевищив межі захисту, що дозволяються в умовах відповідного реального посягання, він підлягає кримінальній відповідальності за перевищення меж необхідної оборони.

Якщо вартовий або патрульний знаходився в обстановці, коли не усвідомлював, але міг усвідомлювати відсутність реального посягання, він підлягає кримінальній відповідальності за заподіяння шкоди через необережність.

Суб'єктом порушення правил вартової служби є особи, які входять до складу варти: начальник варти, чатові, вартові, розвідні, помічники начальника варти, водії транспортних засобів варти, а у варті при гауптвахті — вивідні і конвойні, а також особи, які керують несенням служби варти: черговий по вартах та його помічник, черговий по частині та його помічник. У варті з охорони штабів (пунктів управління) від бригади і вище, а також з охорони установ, крім перелічених осіб, можуть призначатися вартові контрольно-пропускних пунктів [46].

Для безпосередньої охорони та оборони об'єктів зі складу варти виставляються чатові.

Чатовий

— це озброєний вартовий, який виконує бойове завдання щодо охорони та оборони дорученого йому поста

[47]

Постом

називається все доручене для охорони та оборони чатовому, а також місце або ділянка місцевості, на якій він виконує свої обов'язки

[48]

Початком несення служби зазначеними особами у складі варти є момент подання під час розводу команди «Струнко!» для зустрічі чергового варт (військової частини, корабля), а закінченням несення цієї служби — момент подання начальником варти команди «Кроком руш!» для руху у свою військову частину (підрозділ) після зміни

[49]

Суб'єктом порушення правил вахтової служби є особи, які входять до складу корабельної чи спеціальної вахти (вахтовий офіцер, командир вахтового посту, вахтовий по плавзасобах, вахтовий механік та ін.).

Суб'єктом порушення правил патрулювання є особи, які входять до складу патруля (начальник патруля і патрульні). Начальником патруля залежно від завдань, покладених на патруль, призначається офіцер, прапорщик (мічман) або сержант (старшина). Патрульними призначаються особи із рядового, сержантського складу

[50]

Якщо порушення статутних правил вартової (вахтової) служби чи патрулювання спричинили тяжкі наслідки, для запобігання яким призначено дану варту (вахту) чи патрулювання, поєднані з вчиненням інших злочинів, то дії винної особи кваліфікуються за сукупністю злочинів (наприклад, при розкраданні майна, що охороняється на об'єкті самим чатовим, патрульним тощо).

Відповідальність зазначених осіб посилюється, якщо діяння вчинені в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці (ч. 2 ст. 418 КК). Про воєнний стан та бойову обстановку див. розділ 2 цього посібника.

§ 3. Порушення статутних правил несення прикордонної служби

Стаття 419. Порушення статутних правил несення прикордонної служби

1. Порушення правил несення прикордонної служби особою, яка входить до складу наряду з охорони державного кордону України, якщо це спричинило тяжкі наслідки, —

карається позбавленням волі на строк від трьох до восьми років.

Суспільна небезпечність порушення статутних правил несення прикордонної служби виражається у тому, що в мирних умовах на державному кордоні можуть бути вчинені різні провокації, у тому числі збройні конфлікти, спроби незаконного переходу державного кордону, переміщення через кордон різних товарів, у тому числі зброї та бойових припасів, вибухових речовин та радіоактивних матеріалів, історичних та культурних цінностей, стратегічно важливих сировинних товарів.

У зв'язку з цим охорона державного кордону є складовою частиною захисту безпеки держави, її територіальної цілісності та недоторканності, обороноздатності, економічної, інформаційної безпеки тощо.

Відповідно до ст. 27 Закону України від 4 листопада 1991 р. «Про державний кордон України» охорона державного кордону на суші, морі, річках, озерах та інших водоймищах покладається на Державну прикордонну службу України, а в повітряному просторі — на Війська повітряної оборони України.

Головними завданнями цих військ є забезпечення недоторканності державного кордону, охорона виключної (морської) економічної зони, запобігання будь-яким спробам незаконної зміни державного кордону або перетинання його, а також переміщення різних контрабандних вантажів, включаючи зброю, наркотичні речовини, валюту, дорогоцінні метали та камінці тощо.

Для виконання цих завдань прикордонним військам надані широкі повноваження, спеціальна техніка, озброєння. Їх діяльність регламентується законами та підзаконними актами^[51]. Вона будується на принципах законності, гласності, захисту законних прав і свобод громадян, взаємодії з органами державної влади і управління, з іншими колективами та населенням. Суворе виконання вимог законодавства, підтримання порядку при несенні прикордонної служби забезпечують безпеку держави, захист її інтересів, підтримання прикордонного режиму. Порушення встановленого порядку несення прикордонної служби, навпаки, заподіює шкоду інтересам держави, сприяє вчиненню інших злочинів та правопорушень.

Об'єктом цього злочину є суспільні відносини, які забезпечують встановлений порядок виконання прикордонними службами завдань з охорони державного кордону. Специфіка цього порядку впливає з характеру охоронюваного об'єкта і тих прав та обов'язків, якими наділяються особи, що несуть прикордонну службу.

Територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканною (ч. 3 ст. 2 Конституції України). Відповідно до ст. 27 Закону України «Про державний кордон України» охорона державного кордону на суші, морі, річках, озерах та інших водоймищах покладається на Державну прикордонну службу України, а в повітряному просторі — на Війська повітряної оборони України. Головним завданням цих військ є забезпечення недоторканності державного кордону, припинення будь-яких спроб незаконної зміни проходження лінії державного кордону України; припинення у взаємодії з відповідними правоохоронними органами збройних конфліктів та інших провокацій на державному кордоні України; участь у взаємодії із Збройними Силами України та іншими військовими формуваннями у відбитті вторгнення або нападу на територію України збройних сил іншої держави або групи держав; участь у виконанні заходів територіальної оборони, а також заходів, спрямованих на додержання правового режиму воєнного і надзвичайного стану; організація запобігання злочинам та адміністративним правопорушенням, протидію яким законодавством віднесено до компетенції Державної прикордонної служби України, охорона виключної (морської) економічної зони України тощо^[52].

Несення служби у складі наряду з охорони державного кордону є виконанням бойового завдання.

Діяльність Державної прикордонної служби України будується на принципах законності, гласності, додержання прав і свобод громадян, взаємодії з органами державної влади і управління, громадськими об'єднаннями, трудовими колективами і населенням. При виконанні службових обов'язків військовослужбовці Державної прикордонної служби України керуються Конституцією і законами України. Крім того, правовою основою їх діяльності є інші законодавчі акти, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України^[53].

Для охорони державного кордону із складу Державної прикордонної служби України виділяються прикордонні наряди, на які покладається виконання протягом певного часу бойового завдання з охорони кордону.

З *об'єктивної сторони* порушення правил несення служби особою, яка входить до складу наряду з охорони державного кордону, виражається в порушенні статутних правил несення прикордонної служби.

Злочин може бути вчинений шляхом як дії, так і бездіяльності. Порушенням слід вважати сон під час виконання завдання, відхилення від встановленого маршруту, залишення місця несення служби, неправильне застосування зброї, надання дозволу на перетинання кордону без належного оформлення документів, невиконання порядку затримання правопорушників тощо. Диспозиція цієї статті має бланкетний характер. Тому для встановлення факту порушення правил несення прикордонної служби потрібно встановити, який пункт, стаття закону чи іншого нормативного акта порушено і в чому це виразилося.

Порушення статутних правил несення служби є злочином з матеріальним складом і для його закінчення необхідне настання тяжких наслідків. Під *тяжкими наслідками* в цьому разі розуміються зрив виконання бойового завдання, вторгнення на територію України озброєної банди, перехід кордону агентом іноземної розвідки, провезення контрабандних товарів, напад на погранзаставу, невжиття вчасних заходів щодо усунення небезпеки переміщення людей чи контрабандних товарів через державний кордон, загибель людей, військової техніки тощо.

Для того, аби інкримінувати тяжкі наслідки особі, слід установити необхідний причинний зв'язок між порушенням правил несення прикордонної служби. Якщо настання тяжких наслідків містить ознаки самостійного складу злочину, то відповідальність настає за сукупністю злочинів (наприклад, заподіяння смерті, тяжких тілесних ушкоджень, порушення правил поведження зі зброєю, боєприпасами, вибуховими, радіоактивними та іншими речовинами і предметами та ін.).

Якщо особа, яка порушила правила несення прикордонної служби, сприяє вчиненню контрабанди, вона також повинна притягуватися до кримінальної відповідальності як співучасник цього злочину.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується як умисною, так і необережною формою вини.

При умисному вчиненні злочину особа усвідомлює, що порушує статутні правила несення прикордонної служби, розуміє суспільну небезпечність і протиправність вчинюваного діяння і бажає порушити ці правила. При необережному вчиненні злочину особа не усвідомлює факту порушення статутних правил несення прикордонної служби (через неухважність, необачність, сон під час виконання завдання тощо), але за обставинами справи повинна була і могла усвідомлювати факт порушення правил. На кваліфікацію форма вини вчиненого діяння не впливає, але враховується при призначенні покарання. Умисне порушення правил є більш небезпечним, ніж необережне.

Суб'єктом злочину є особа, яка входить до складу наряду з охорони кордону. Одержання наказу на охорону державного кордону і доповідь про повернення з цього завдання визначають початковий і кінцевий моменти перебування особи у складі такого наряду. Військовослужбовець прикордонної застави, який припустився порушення у вільний від служби в нарядах час, не може нести відповідальність за ст. 419 КК. Військовослужбовці Державної прикордонної служби України, залучені до несення гарнізонної служби та служби гарнізонних варт у гарнізоні, у разі порушення правил несення вартової служби чи статутних правил патрулювання несуть відповідальність за ст. 418 КК.

§ 4. Порушення правил несення бойового чергування

Стаття 420. Порушення правил несення бойового чергування

1. Порушення правил несення бойового чергування (бойової служби), встановлених для своєчасного виявлення і відбиття раптового нападу на Україну або для захисту та безпеки України, якщо це спричинило тяжкі наслідки, —

карається позбавленням волі на строк від трьох до восьми років.

2. Те саме діяння, вчинене в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці, —

карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.

Об'єктом цього злочину є порядок несення бойового чергування (бойової служби), встановлений для своєчасного виявлення і відбиття раптового нападу на Україну, захисту та забезпечення національної безпеки України.

Бойове чергування — це перебування спеціально виділених сил та засобів у повній бойовій готовності до виконання раптово виникаючих завдань та бойових дій
[54]

. У ч. 3 розділу 9 Статуту внутрішньої Служби Збройних Сил України від 24 березня 1999 р. передбачено правила несення бойового чергування (бойової служби) та визначено, що склад чергових сил і засобів, ступені їх готовності, тривалість, порядок несення бойового чергування, підготування особового складу, озброєння, бойової та іншої техніки до чергування і його зміни встановлюються наказом командира військової частини, наказами і директивами міністра оборони України, начальника Генерального штабу Збройних Сил України, командувачів видів Збройних Сил України.

Забезпечення захисту і безпеки України, своєчасне виявлення і відбиття раптового нападу на Україну покладено перш за все на підрозділи і частини, що несуть бойове чергування. Несення бойового чергування є виконанням бойового завдання і одним із важливих військових обов'язків.

Відхилення від установленого порядку несення служби черговими підрозділами можуть призвести до тяжких наслідків і заподіяти велику шкоду обороноздатності держави.

Порядок несення бойового чергування у різних видах Збройних Сил і родах військ є неоднаковим і регламентується різними нормативними актами. Він залежить від цільового призначення чергового підрозділу, характеру бойової техніки, яка повинна застосовуватись, і специфіки завдання, що виконується. Один із видів бойового чергування — бойова служба, що також має на меті запобігання раптовому нападу на

нашу державу.

Характер і завдання бойового чергування (бойової служби), правила їх несення, конкретні функціональні обов'язки кожної особи, що входить у склад чергового підрозділу, визначаються Статутом, положеннями, настановами, інструкціями, наказами, які видаються з урахуванням особливостей несення цієї спеціальної служби у тих чи інших військах. Тому, враховуючи це, при розслідуванні кожної кримінальної справи, пов'язаної з обвинуваченням у порушенні статутних правил несення бойового чергування (бойової служби), необхідно з'ясувати особливості служби даного підрозділу і встановлювати, у чому конкретно виражається порушення і в яких актах передбачено правила несення служби.

Об'єктивна сторона злочину виражається в порушенні статутних правил шляхом невиконання або недбалого виконання військовослужбовцем як загальних вимог до бойового чергування, встановлених для чергового підрозділу, так і своїх спеціальних, функціональних обов'язків. Порушення може виявлятися як у дії, так і в бездіяльності. За Статутом внутрішньої служби особовому складу чергової зміни під час несення бойового чергування заборонено: передавати будь-кому, навіть тимчасово, виконання обов'язків з несення бойового чергування без дозволу командира чергових сил та засобів (оперативного чергового, начальника зміни, чергового командного пункту); займатися справами, не пов'язаними з виконанням обов'язків з несення бойового чергування; самовільно залишати бойовий пост або інше місце несення бойового чергування; проводити роботи на озброєнні чи військовій техніці, які знижують боєздатність.

Частіше за все порушення вчиняються внаслідок особистої недисциплінованості і відсутності належної відповідальності за виконання бойового завдання та у зв'язку з недоліками в організації несення служби, контролю за особовим складом. Порушення встановлених правил можуть бути пов'язані з професійною непридатністю, недостатньою спеціальною підготовкою, відсутністю досвіду, навичків, прийомів при роботі на складній апаратурі, неуважності і недбалості при виконанні функціональних обов'язків тощо, наприклад самовільне залишення позиційного району, вживання під час чергування спиртних напоїв, пошкодження бойової техніки і технічних засобів зв'язку, допущення на пост сторонніх осіб, порушення правил використання спеціальної апаратури, її самовільне виключення, неуважність, невиконання команд, несвоєчасне оповіщення про наближення цілі, несвоєчасне вжиття заходів до її знищення та ін.

З'ясування усіх обставин, які сприяли вчиненню злочину, має велике значення для встановлення рівня відповідальності винного і вжиття заходів щодо попередження

порушень правил несення бойового чергування.

Це злочин з матеріальним складом. Відповідальність за порушення статутних правил несення бойового чергування передбачена, якщо це заподіяло тяжкі наслідки. Поняття тяжких наслідків є оцінним і з'ясовується в кожному конкретному випадку залежно від характеру і розміру заподіяної шкоди. Судова практика такими наслідками вважає проникнення на територію держави літаків, кораблів іноземних держав, загибель людей, виведення із ладу бойової техніки, що призвело до зриву або значних труднощів у виконанні бойового завдання.

Злочин, визначений ст. 420 КК, передбачає порушення військовослужбовцем покладених на нього спеціальних обов'язків з несення бойового чергування. Тому, якщо військовослужбовець, перебуваючи на бойовому чергуванні, припуститься злочинного порушення загальних вимог військової служби, не пов'язаних зі спеціальними правилами несення бойового чергування, вчинене ним не може кваліфікуватись за розглядуваною статтею.

Коли разом з порушенням статутних правил несення бойового чергування вчиняються інші злочини (ухилення від служби, умисне знищення або пошкодження військового майна та ін.), то злочинні дії слід кваліфікувати за сукупністю, оскільки винний одночасно посягає на різні об'єкти.

За зазначеною статтею мають кваліфікуватись і дії осіб, які порушили правила вахтової служби на кораблі, що виконує бойове чергування.

Суб'єктивна сторона злочину може виражатися як в умислі, так і в необережності.

Якщо при вчиненні злочину метою винного було заподіяння шкоди основам національної безпеки України, його дії слід кваліфікувати за статтями розділу I Особливої частини КК («Злочини проти основ національної безпеки України»).

Суб'єктом злочину може бути особа, яка входить до складу підрозділів, частин, бойових

обслуг, чергових змін, екіпажів, постів. До несення бойового чергування (бойової служби) залучаються військовослужбовці строкової і служби за контрактом, прапорщики, мічмани та офіцери.

Наказом командування у кожному випадку визначаються склад, строк несення бойового чергування і рівень бойової готовності того чи іншого чергового підрозділу. Якщо на бойовому чергуванні знаходиться підрозділ у повному складі, то за порушення статутних правил його несення до кримінальної відповідальності може бути притягнуто будь-якого військовослужбовця, що входить до складу бойової обслуги. У тих випадках, коли несення бойового чергування безпосередньо покладено тільки на чергову зміну або скорочену бойову обслугу, які здатні самостійно виконувати бойове завдання, то суб'єктом злочину можуть бути визнані тільки особи, що входять до складу чергової зміни або скороченої бойової обслуги. При цьому не має значення, порушення вчинено під час безпосереднього обслуговування бойової техніки і апаратури чи під час перебування у відпочиваючій зміні.

Відповідальність за ст. 420 КК можлива незалежно від того, на якому рівні готовності перебував черговий підрозділ, де порушено статутні правила бойового чергування (бойової служби).

Якщо військовослужбовець, що знаходиться на бойовому чергуванні, порушує загальні вимоги військової служби, то вчинене не може кваліфікуватися за цією статтею КК.

Коли разом з порушенням правил несення бойового чергування військовослужбовець вчиняє інший злочин (наприклад, самовільно залишає частину, порушує статутні правила відносин між військовослужбовцями чи викрадає військове майно), вчинене має кваліфікуватись за сукупністю злочинів.

Вчинення злочину в *умовах воєнного стану* або в *бойовій обстановці*, що передбачено ч. 2 ст. 420 КК, становить значно більшу суспільну небезпечність. Про воєнний стан та бойову обстановку див. ст. 401 КК.

§ 5. Порушення статутних правил внутрішньої служби

Стаття 421. Порушення статутних правил внутрішньої служби

1. Порушення особою, яка входить у добовий наряд частини (крім варти і вахти), статутних правил внутрішньої служби, якщо воно

спричинило тяжкі наслідки, запобігання яким входило в обов'язки даної особи, —

карається триманням у дисциплінарному батальйоні на строк до двох років або позбавленням волі на строк до трьох років.

2. Те саме діяння, вчинене в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці, —

карається позбавленням волі на строк до п'яти років.

Суспільна небезпечність цього злочину виражається у тому, що внутрішня служба добового наряду, яка повинна забезпечувати виконання правил внутрішнього розпорядку, збереження зброї, боєприпасів та іншого майна тощо, через злочинно-недбале ставлення до виконання своїх обов'язків може призвести до дезорганізації внутрішнього порядку до втрати майна, техніки, озброєння, створює умови для вчинення інших злочинів та правопорушень.

Об'єктом злочину є суспільні відносини, які забезпечують встановлений порядок несення внутрішньої служби (крім варти, вахти та бойового чергування).

Внутрішня служба — це система заходів, що вживаються для організації повсякденного життя і діяльності військової частини, підрозділів та військовослужбовців і здійснюються з метою підтримання у військовій частині порядку та військової дисципліни, належного морально-психологічного стану, що забезпечують постійну бойову готовність та якісне навчання особового складу, збереження здоров'я військовослужбовців, організоване виконання інших завдань ^[55].

Внутрішня служба організовується відповідно до статуту Внутрішньої служби Збройних Сил України, Корабельного статуту ВМС України, а також затверджених Міністром оборони України посібників і положень, що регламентують обов'язки службових осіб, не передбачені цими статутами.

Для підтримання внутрішнього порядку, охорони особового складу, озброєння, боєприпасів, бойової та іншої техніки, приміщень і майна військової частини (підрозділу), контролю за станом справ у підрозділах і своєчасного вжиття заходів щодо запобігання правопорушенням, а також для виконання інших обов'язків внутрішньої служби призначається добовий наряд (ст. 267 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України).

Об'єктивна сторона цього злочину виражається в: а) діянні (діях чи бездіяльності); б) настанні тяжких наслідків; в) причинному зв'язку між діянням і наслідками.

Діяння в цьому злочині виражається в порушенні статутних правил внутрішньої служби. Це може бути залишення місця несення служби, допущення сторонніх осіб в казарму, в парк, де знаходиться військова техніка, озброєння, або в секретну частину, давання дозволу на винесення зброї та боєприпасів з місця їх зберігання або виїзду військової техніки.

Диспозиція розглядуваної статті є бланкетною, тому в кожному випадку притягнення до кримінальної відповідальності необхідно встановлювати, які статті, пункти Статуту внутрішньої служби (Ко — рабельного статуту та інших нормативних актів) було порушено і у чому це виражалось. З урахуванням особливостей служби в конкретних військових частинах та на кораблях діють інструкції, видаються накази, які регламентують порядок несення внутрішньої служби.

Другою ознакою об'єктивної сторони є тяжкі наслідки. До них належать: пошкодження або втрата зброї, боеприпасів іншого військового майна; угон військових машин з території військової частини; отруєння військовослужбовців або поширення інфекційних захворювань тощо.

Третьою ознакою об'єктивної сторони є причинний зв'язок між порушенням статутних правил несення внутрішньої служби і тяжкими наслідками. Йдеться лише про такі наслідки, запобігання яким входило до обов'язків даної особи.

Суб'єктивна сторона злочину може характеризуватися як умисною, так і необережною формою вини.

Порушення правил може бути вчинено з прямим умислом і через злочинну недбалість. При прямому умислі особа усвідомлювала, що порушує правила несення внутрішньої служби, усвідомлювала суспільну небезпечність і протиправність вчиненого діяння і бажала його вчинити. При злочинній недбалості особа не усвідомлювала факту порушення правил внутрішньої служби, але за обставинами справи повинна була і могла усвідомлювати, які правила вона порушує. Це може мати місце через сон під час чергування, неухважність при виконанні обов'язків, забування тощо.

Що стосується тяжких наслідків цього злочину, то вина може бути умисною (прямий чи непрямий умисел) або необережною (злочинна самовпевненість чи злочинна недбалість). Якщо правила порушені із злочинною недбалістю, то щодо наслідків можлива також злочинна недбалість.

Якщо ж правила порушено з прямим умислом, то щодо наслідків можлива будь-яка форма вини. Отже, злочин, передбачений ст. 412 КК, може бути вчинено в: 1) рамках умисної форми вини, коли умисне порушення правил супроводжується такою самою формою вини відносно наслідків; 2) рамках складної форми вини, коли психічне ставлення особи до різних ознак об'єктивної сторони є різнорідним. Умисно порушуючи правила, особа з необережністю ставиться до наслідків (злочинна самовпевненість чи злочинна недбалість). Це на кваліфікацію не впливає, але враховується судом при призначенні покарання.

Суб'єктом злочину є особа, яка входить до складу добового наряду (за винятком варти, вахти та патруля).

Відповідно до ст. 268 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України від 24 березня 1999 р. добовий наряд військової частини призначається у такому складі: черговий частини; помічник чергового частини; черговий підрозділ; черговий і днювальні парку, а також механіки-водії (водії) чергових тягачів; черговий фельдшер або санітарний інструктор і днювальні медичного пункту; черговий і помічники чергового контрольно-пропускного пункту; черговий їдальні та робітники їдальні; черговий штабу частини та посильні; черговий сигналіст; пожежний наряд; водії чергових автомобілів, черговий роти (гуртожитку); днювальний роти (гуртожитку). Крім того, замість чергових рот у деяких батальйонах залежно від їх чисельності та умов розміщення за рішенням командира військової частини може призначатися черговий батальйону, а у підрозділах забезпечення у разі їх сумісного розміщення — чергові цих підрозділів.

Склад добового наряду оголошується наказом по військовій частині. Щоденно наказом по частині призначаються черговий частини, помічник чергового частини, начальник варти, черговий парку, черговий підрозділ, а також підрозділи, від яких виділяються добовий наряд частини і особовий склад для виконання нарядів на роботи^[56].

Військовослужбовці-жінки, як правило, до складу добового наряду не призначаються. Військовослужбовців-жінок залежно від військового звання та посади можуть у разі потреби призначати з додержанням законодавства черговим фельдшером (санітарним інструктором) чи черговим штабу. Військовослужбовці-жінки призначаються також на чергування за спеціальністю

[57]

Початковим моментом виконання служби добовим нарядом є подавання під час розводу команди «Струнко!» для зустрічі чергового по частині. Кінцевим моментом несення служби слід вважати доповідь відповідному начальнику про здавання чергування.

У ч. 2 ст. 421 КК встановлено відповідальність за діяння, передбачене у ч. 1 статті, вчинене в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці (див. ст. 401 КК).

Так, вироком військового суду рядового Ж. засуджено за ч. 2 ст. 406, ч. 1 ст. 421 КК. Суд визнав Ж. винним у тому, що він під час несення служби в добовому наряді днювальним роти, невдоволений тим, що рядовий У., з яким останній у відносинах підлеглості не перебував, не віддав йому у приміщенні їдальні конверта, там же наніс У. численні удари ногами і руками в різні частини тіла, чим заподіяв потерпілому легкі тілесні ушкодження без короточасного розладу здоров'я.

Колегія суддів військової палати Верховного Суду України задовольнила касаційне подання прокурора. Ж. під час вчинення дій, поставлених йому в провину, дійсно був днювальним роти і, будучи у вільній зміні, прийшов у приміщення їдальні, де, невдоволений поведінкою товариша по службі, застосував до нього насильство. Ці дії Ж. суд правильно кваліфікував за ч. 2 ст. 406 КК і помилково — за ч. 1 ст. 421 КК.

Згідно зі статтями 313 та 314 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України днювальний роти відповідає за додержання порядку лише в приміщенні роти. Інструкцією про обов'язки днювального роти, затвердженою командиром частини, також встановлено, що днювальний вільної зміни повинен підтримувати чистоту і порядок у приміщенні роти. Насильство до товариша по службі Ж. вчинив не у приміщенні роти, а в їдальні військової частини.

Контрольні запитання

1. Поняття і загальна характеристика злочинів проти порядку несення бойового чергування та інших спеціальних служб.
2. Кваліфікуючі ознаки злочинів проти порядку несення бойового чергування та інших спеціальних служб.
3. Відмежування порушення статутних правил вартової служби чи патрулювання (ст. 418 КК) від порушення статутних правил внутрішньої служби (ст. 421 КК).
4. Відмежування порушення правил несення бойового чергування (ст. 420 КК) від порушення статутних правил вартової служби чи патрулювання (ст. 418 КК).